

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 06 | pp. 217-222 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

QURILISH – SANOAT KORXONALARIDA MAHSULOTNI DIVERSIFIKATSIYA QILISHNING AHAMIYATI VA O'RNI

Maraimova Kamola Shuxratovna

JIDU «TTvaMM» kafedra katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada qurilish sanoat korxonalarida mahsulotni diversifikatsiya qilish va diversifikatsiya qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishning nazariy va konseptual asoslari o'rganildi va tahlil qilindi. Iqtisodiy o'zgarishlar va ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishda xorij olimlarining tadqiqot ishlari o'rganildi. Qurilish korxonalari faoliyatida diversifikatsiyani boshqarish jarayonini tavsiflovchi uslubiy tavsiyalar ishlab chiqildi va uni qo'llash mexanizmi yaratildi.

Kalit so'zlar: diversifikatsiya, ishlab chiqarish, qurilish, mahsulot, tajriba, risk, iqtisodiy o'sish.

Kirish

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, "Yangi texnologik o'zgarishlar sharoitda, mamlakat iqtisodiyotining sanoat sektorini o'zgartirish raqobat ustunliklarini mustahkamlashga va innovatsion yangilanish uchun imkoniyatlar yaratishga yordam beradi". Bunday sharoitda mamlakatlarning raqobatdosh ustunliklaridan biri bu yuqori texnologiyalarni ko'paytirish, ixtisoslashuv jarayonlarini chuqurlashtirish va sanoatni diversifikatsiyalashdir. Shuningdek, dunyoda yuqori texnologiyali mahsulotlarni ishlab chiqarishda asosan sanoati rivojlangan mamlakatlar ustunlik qiladi. Dunyo bo'yicha yuqori texnologiyali mahsulotlar eksportining 80% ulushi ularga tegishli (AQSh, Yaponiya, Germaniya, buyuk Britaniya va Frantsiya).

Respublikamizda raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish va eksport qilish bo'yicha barqaror o'sish suratlarini ta'minlash, shuningdek, korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilashga qaratilgan qurilish materiallari sanoatidagi tarkibiy o'zgartirishlarni yanada chuqurlashtirish yuzasidan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Tarmoqni jadal rivojlantirish va diversifikatsiya qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, mahalliy mineral xomashyo resurslarini qayta ishlashga investitsiyalarni jalb qilish va qurilish materiallarini eksport qilish hajmlarini oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 23.05.2019 yildagi "Qurilish materiallari sanoatini jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi" PQ-4335-sonli qaroriga muvofiq quyidagilarni amalga oshirish belgilandi:

1. 2019 – 2025-yillarda mahalliy xomashyo geologiya-qidiruv ishlarini olib borish, qazib olish va qayta ishlash asosida qurilish industriyasining xomashyo bazasini

kengaytirish prognoz ko'rsatkichlari hamda 2019 — 2025-yillarda diversifikatsiya qilish va mahsulot turlarini kengaytirish hisobiga qurilish materiallari ishlab chiqarishning maqsadli ko'rsatkichlarini oshirish;

2. xalqaro moliyaviy institutlar va xorijiy banklarning kreditlarini jalb qilish orqali moliyalashtiriladigan, 2019 — 2021-yillarda qurilish materiallari sanoati sohasida amalga oshiriladigan istiqbolli loyihalarning yig'ma ko'rsatkichlari hamda 2019 — 2021-yillarda qurilish materiallari sanoati sohasida amalga oshiriladigan istiqbolli loyihalar ro'yxatiga muvofiq;

3. 2019 — 2020-yillarda qurilish materiallari sanoatini jadal rivojlantirishga doir kompleks chora-tadbirlar tasdiqlansin.¹

Respublikamizda ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash va modernizatsiyalash hamda mahsulot raqobatbardoshligini boshqarishni takomillashtirish, rivojlangan mamlakatlar qatori zamonaviy asbobuskunalar bilan ta'minlash va mahsulot raqobatbardoshligiga erishish uchun uning sifatini oshirish jarayonida qo'l keladigan taklif va tavsiyalarni tahlil qilish va uni amalga qo'llay olish mavzuning dolzarbligi hisoblanadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich aytganlaridek, "Tadbirkorlik va ishlab chiqarish sohalarini rivojlantirish, ularni zamonga mos holda diversifikatsiya va modernizatsiya qilish, ularning imkoniyatlardan to'la foydalanish xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishga xizmat qiladi va shunda biz qurayotgan jamiyat o'z-o'zidan rivojlanish yo'liga qadam qo'yadi".²

Iqtisodiy jarayonlarning globallasuvi va raqobatning kuchayishi sharoitida mamlakat iqtisodiy rivojlanishining hududiy jihatlari alohida ahamiyatga ega. Shu bilan birga "Hududlarni rivojlantirishning asosiy ustuvor yo'nalishi bu xomashyoga bog'liqlikni kamaytirishni o'z ichiga olgan sanoatni diversifikatsiya qilish, qo'shimcha qiymatning yuqori ulushi va yuqori texnologiyalarni rivojlantirish bilan rivojlanayotgan tarmoqlar sanoatidir".

Adabiyotlar tahlili

Iqtisodiy o'zgarishlar va ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish A. Thompson, M. Porter, A.A. Tatuev va O.A. Larionova kabi xorijiy olimlarning asarlarida o'rganilgan. Ular ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga erishishning quyidagi yo'nalishlarini aniqladilar:³

- ishlab chiqarish majmualarini rivojlantirish;
- keng qamrovli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish;
- raqobatbardoshlikni oshirish.

Korxonalar sanoatida innovatsion faoliyatni rag'batlantirish mexanizmini takomillashtirish masalasi o'zbek va xorijiy olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Bu borada xorijiy olimlar L. Krkos, H.P. Lankes, K. Meyer, T. Moran, H. Thomann kabilarning ilmiy ishlarini aytib o'tishimiz mumkin. Shuningdek, innovatsion jarayonlarni rag'batlantirish masalasi bo'yicha Isabel Buil, Sara Catalan, Eva Martinez, Paskal Payet,

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 23.05.2019 yildagi "Qurilish materiallari sanoatini jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi" PQ-4335-sonli qarori

² O'zbekiston Respublikasi Xususiyashtirilgan korxonalariga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasining 2017-yil 27-oktabrdagi "O'zbekiston iqtisodiyotini yanada diversifikatsiya qilish hamda uning raqobatbardoshligini mustahkamlash yo'llari va choralari" mavzusida o'tkazilgan davra suhbat.

³ Baxtiyar Ruzmetov, Sherzod Ruzmetov, Shakhzod Bakhtiyarov, Zulfiya Dzhumaeva and Khusan Juraev "Formation of supporting points for production growth based on diversification of the regional industry"; 2023

Jorge Meija Morelos, Vincent Block, Renate Wesselink, Aldrich Stjunka, Ron Kemp, Oliver Masakure tomonidan ilmiy ishlar olib borilgan.

Qurilish materiallari ishlab chiqarishni rivojlantirishni o'rganishning turli jihatlarini olimlarning bir qator ilmiy asarlarida ko'rib chiqilgan: Abramova I. L., Abramyan S. G., Ashokkumara D., Bleyshvitsa R., Bodrunova S. D., Dikmana L., Dikmana D. L., Kolchina O.E., Melexina V. B., Gamzatova A., Kolesova E. va boshqalar.

Qurilish materiallari ishlab chiqarishni rivojlantirish masalasiga katta qiziqish bildirganiga qaramay, ko'rib chiqilayotgan muammoning etarli darajada o'rganilmaganligi kuzatilmoqda. Bu keyingi ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish zarurligini keltirib chiqaradi.⁴

Tahlil va natijalar

Mahsulotni diversifikatsiya qilish-bu bir xil yoki butunlay boshqacha bilim, ko'nikma, texnika va boshqalarni o'z ichiga olgan yangi mahsulot turini yoki mahsulot bo'linmasini, xizmat ko'rsatish yoki xizmat ko'rsatish bo'linmasini, ishlab chiqarish va sotishni o'z ichiga olgan biznes strategiyasi bo'lib, odatda korxonaning iqtisodiy o'sishini va kengayishini ta'minlash uchun amalga oshiriladi.

Diversifikatsiyaning asosiy maqsadi iqtisodiy tanazzul davrida qurilish korxonalarining omon qolishini ta'minlashdir, bu korxonalar faoliyatining rentabelligini oshirish, ularning ixtiyorida bo'lgan moddiy-texnik resurslardan eng ko'p foydalanish va xodimlarning malakali kadrlarini saqlab qolish orqali amalga oshiriladi.

Qurilish korxonalarini faoliyatini diversifikatsiya qilish uchun asos sifatida diversifikatsiyani boshqarish jarayonini tavsiflovchi ishlab chiqilgan uslubiy tavsiyalardan foydalanish taklif etiladi. Ushbu tavsiyalarni qo'llash qurilish korxonalariga imkon beradi:

- diversifikatsiya qilish uchun bozor va o'z imkoniyatlarini ajratib ko'rsatish va baholash;
- diversifikatsiya yo'nalishlarini aniqlang va diversifikatsiya faoliyatining maqsadli bozorlarini tanlang;
- tanlangan diversifikatsiya variantlarining iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini baholash;
- diversifikatsiya tadbirlarini rejalashtirish va nazorat qilishni amalga oshirish;
- diversifikatsiya qilinadigan mahsulotingiz, ishingiz yoki xizmatigingiz talabiga ta'sir qilish.

O'zbekiston sharoitida korxonalarini diversifikatsiya qilishni hal qilishni boshlashda ushbu sohada u yoki bu darajada siyosat olib borgan boshqa mamlakatlarni o'rganish kerak. Davlat tuzilishdagi maqsadli o'zgarishlarning muvaffaqiyatli misollarini Osiyo mamlakatlarida – Yaponiya, Xitoy, Janubiy Koreya va Hindistonda topish mumkin. Ushbu mamlakatlar hukumatlari tomonidan olib borilayotgan siyosatda ko'plab umumiy xususiyatlar mavjud, garchi ular turli vazifalarni hal qilishgan: Yaponiya-urushdan keyin sanoatni tiklash, agrar mamlakatlar bo'lgan Xitoy, Hindiston va Janubiy Koreya – sanoatlashtirish. Shunga ko'ra, ba'zi mamlakatlar davlat sektoriga (Xitoy, qisman Janubiy Koreya), boshqalari xususiy sektorga tayangan.

⁴ Особенности развития производства строительных материалов в зарубежной практике Макаренко О.И., Севка В.Г. 2023

Deyarli barcha mamlakatlarda iqtisodiyot tarkibini diversifikatsiya qilishda hukumatlar investitsiyalar yo'naltirilgan ustuvor tarmoqlarni tanladilar. Ustuvor tarmoqlarga soliq va boshqa imtiyozlar berildi. Yaponiyada dastlab metallurgiya va ko'mir sanoati, keyinchalik avtomobil sanoati ustuvor tarmoqlardan bo'lgan. Vaqt o'tishi bilan ustuvor tarmoqlar tarkibi o'zgardi. Xitoyda islohotlarning dastlabki bosqichida qishloq xo'jaligi, oziq - ovqat sanoati va iste'mol tovarlari ishlab chiqaradigan boshqa tarmoqlar, keyinchalik mashinasozlik, qurilish materiallari ishlab chiqarish, avtomobil va kimyo sanoati ustuvor tarmoqlar deb tan olindi. Xitoyda xorijiy investorlar uchun eng qulay sharoitlar yaratildi. Maxsus iqtisodiy zonalar orqali investitsiyalarni jalb qilish mexanizmi faol qo'llanilmoqda.

Iqtisodiyot tuzilmasini diversifikatsiya qilish hukumatlar tomonidan ishlab chiqilgan rejalar va dasturlarga muvofiq amalga oshirildi. Janubiy Koreyada aniq ishlab chiqarish vazifalari va ularni bajarish muddatlari, qat'iy nazorat tizimi o'rnatilgan markazlashtirilgan rejalashtirish qo'llanilgan. Rejalar doirasida hukumat iqtisodiyotning qaysi sohalarini ochilishini va qaysi sohalar yirik korxonalar va xorijiy kapital uchun yopilishini ko'rsatgan. Janubiy Koreya hukumatining korxonalar faoliyatiga haddan tashqari aralashishi, korxonalarining birlashishi va sotib olinishini sun'iy ravishda rag'batlantirish iqtisodiyotdagi korruptsiyaning kuchayishiga, siyosatning iqtisodiyotga haddan tashqari ta'siri tufayli qaror qabul qilishning qat'iyligiga va boshqalarga olib keldi.

1-jadval

Mahsulotlarni diversifikatsiya qilish bilan bog'liq jarayonlar riski ⁵

Jarayon	Risk	Sabab
Dizayn	Tegishli bo'lmagan chizmalarni ishlab chiqarishga qabul qilish	Ishchi hujjatlarni chiqarish hajmini oshirish
Mahsulotni ishlab chiqarish	Mos kelmaydigan mahsulotlarni ishlab chiqarish	Ishlab chiqarish texnologiyasini ishlab chiqish
Rejalashtirish	Qurilish uchastkasiga temir-beton buyumlar yetkazib berishning to'liq emasligi	To'plam uchun ishlab chiqarishni rejalashtirishning murakkabligi
Texnik nazorat	Noto'g'ri mahsulotlarni qabul qilish	Mahsulot parametrlari va markirovkalaridagi farqlar
Saqlash	Noto'g'ri mahsulotlarning paydo bo'lishi	Mahsulotlarni qayta joylashtirish. Ombor sxemalarini buzish
Transport	Yuk tashish koeffitsientining pasayishi	Ishga qabul qilishning murakkabligi va yuklash sxemalarining buzilishi

⁵Котов.А.В. Диверсификация продукции промышленного производства в строительстве из сборного железобетона// Научные исследования молодых ученых. 2014

Yuqoridagi jadvaldan ko'rishimiz mumkinki, mahsulotlarni diversifikatsiya qilishning har bir bosqichida risk mavjud. Misol uchun, mahsulotni yetkazib berish ya'ni transport jarayonida yuk tashish koeffitsientining pasayishi holatini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Bunga esa ishga qabul qilishning murakkabligi va yuklash sxemalarining buzilishi sabab bo'ladi.

Xulosa

Respublikamizda ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash va modernizatsiyalash hamda mahsulot raqobatbardoshligini boshqarishni takomillashtirish, rivojlangan mamlakatlar qatori zamonaviy asbob-uskunalar bilan ta'minlash va mahsulot raqobatbardoshligiga erishish uchun uning sifatini oshirish jarayonida qo'l keladigan taklif va tavsiyalarni ishlab chiqarish mavzuning asosiy maqsadi hisoblanadi. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilab olindi:

- Rivojlangan chet davlatlarda sug'urta munosabatlarining tashkil etilish parametrlarini tadqiq qilish;
- Ishlab chiqarish korxonalarini diversifikatsiyalash va modernizatsiyalash jarayonini tashkil etishning nazariy asoslari haqida atroflicha ma'lumot to'plash;
- Korxonalarda mahsulot raqobatbardoshligini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish;
- Korxonalarda ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash, modernizatsiyalash va mahsulot sifatini oshirish usullarini tadqiq qilish;
- Ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash, modernizatsiyalash va mahsulot raqobatbardoshligini oshirishning xorij tajribasini taqqoslash;
- O'zbekiston iqtisodiyotini yanada diversifikatsiya qilish hamda uning raqobatbardoshligini mustahkamlash yo'llari va choralari tahlil qilish.
- Ishlab chiqarish korxonalarini diversifikatsiyalash va modernizatsiyalash jarayonini tashkil etishning nazariy asoslari.

Yangi O'zbekiston sharoitida investitsion dasturlarni amalga oshirishda sanoat tarmog'ida xo'jalik faoliyati yuritayotgan korxonalarda mahsulot ishlab chiqarishni gorizontall diversifikatsiyalashga ustuvorlik qaratilmoqda. Bunda xalqaro standartlarga javob beradigan yuqori qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan import o'rnini bosuvchi mahsulotlarni ishlab chiqarish yo'nalishlarida investitsion loyihalar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, jalb etilayotgan xorijiy investitsiyalar tarkibida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb qilishni kengaytirish hisobiga sanoat korxonalarida mahsulot ishlab chiqarish jarayonlarini texnik va texnologik jihatdan takomillashtirishga erishilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlari ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 23.05.2019 yildagi "Qurilish materiallari sanoatini jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi" PQ-4335-sonli qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Xususiylashtirilgan korxonalariga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasining 2017-yil 27-oktabrdagi "O'zbekiston iqtisodiyotini yanada diversifikatsiya qilish hamda uning raqobatbardoshligini mustahkamlash yo'llari va choralari" mavzusida o'tkazilgan davra suhbat.

3. Baxtiyar Ruzmetov, Sherzod Ruzmetov, Shakhzod Bakhtiyarov, Zulfiya Dzhumaeva and Khusan Juraev "Formation of supporting points for production growth based on diversification of the regional industry"; 2023
4. Особенности развития производства строительных материалов в зарубежной практике [Макаренко О.И., Севка В.Г.](#), 2023
5. Котов.А.В. Диверсификация продукции промышленного производства в строительстве из сборного железобетона// Научные исследования молодых ученых. 2014

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

